

**Географія Всеросійських Археологічних з'їздів
(1869–1914): на перетині особистих, наукових,
політичних інтересів**

О. М. Каковкіна

У статті розглядається питання про місця проведення археологічних з'їздів другої половини XIX – початку XX ст.: причини їх обрання, вплив різних чинників на цей вибір – від особистих до політичних. Визначальну роль у цьому процесі відігравали організатори з'їздів – О. С та П. С. Уварови, які прагнули охопити дослідженнями різноманітні регіони держави. Але реалізація цієї ідеї залежала не тільки від особистих зацікавлень, наукових завдань, а й організаційних можливостей, політичних обставин часу.

Ключові слова: Археологічні з'їзди, Уварови, Московське археологічне товариство, місце проведення, регіон.

Всеросійські археологічні з'їзди (далі – АЗ), які проводились з 1869 до 1911 року, дотепер викликають зацікавлення вчених. Це доводить, зокрема, новітнє дисертаційне дослідження І. М. Скірди, присвячене XII з'їзду у Харкові [10], а також розвідки вчених, серед яких відзначимо ті, де найбільш виразно висвітлене означене питання доповіді – Г. С. Лебедева [6], О. М. Каковкіної [3], Д. В. Серих [9], О. С. Смірнова [11]. При цьому зауважимо, що на сьогодні з'їздам присвячені десятки публікацій, які доводять наявність проблемних сюжетів, лакун, необхідність уточнень та стимулюють подальший пошук. Тривалість історії цих зібрань, масштабність задумів та численність напрямків діяльності (попри нереалізовані проекти), включення у процес підготовки, проведення, різних за соціальним, науковим характером, сил зумовлюють багатовимірність їх значення.

Одним з важливих аспектів історії АЗ є їх географія, адже місця проведення з'їздів – це не тільки місто, а й значні регіони, які ставали у прямому сенсі полем дослідження – від археологічних пам'яток до архівних зібрань. Географія АЗ у цілому втілює ідею, яку озвучив голова Імператорського Московського археологічного

товариства (далі – ІМАТ) Олексій Сергійович Уваров (1825–1884): «Только тогда АС могут принести действительную пользу, когда после известного периода времени они будут возобновляться и будут каждый раз выбирать другой город для своих заседаний...».

У зв'язку із цим виникає питання стосовно відповідності мети та її практичної реалізації: наскільки були вирішені завдання організаторів АЗ? У доповіді пропонується розглянути головні чинники обрання місць проведення АЗ, те, як перетинались особисті, наукові, політичні інтереси організаторів, влади, окремих груп та осіб на прикладах деяких з'їздів. Значна опублікована спадщина цих зібрань – понад 40 томів «Трудов», матеріали підготовчих комітетів, публікації ІМАТ, спогади П. С. Уварової, численні інші джерела, розкривають насичену історію АЗ, які стали втіленням часу та його викликів, що повною мірою відбилось на загальному «маршрутному аркуші» цих форумів.

Нагадаємо місяця проведення з'їздів: I – Москва, 1869 р., II – Санкт-Петербург, 1871 р., III – Київ, 1874 р., IV – Казань, 1877 р., V – Тифліс, 1881 р., VI – Одеса, 1884 р., VII – Ярославль, 1887 р., VIII – Москва, 1890 р., IX – Вільна, 1893 р., X – Рига, 1896 р., XI – Київ, 1899 р., XII – Харків, 1902 р., XIII – Катеринослав, 1905 р., XIV – Чернігів, 1908 р., XV – Новгород, 1911 р. Останній, XVI АЗ, планувався у Пскові та був скасований у липні 1914 року через можливу війну і близькість до кордону, хоча весь підготовчий етап відбувся і делегати почали з'їжджатися до міста. Ця обставина зумовила включення його до меж доповіді. Отже, тільки перелік міст свідчить про значну географічну «амплітуду» діяльності АЗ.

За Правилами АЗ вибір місця наступного зібрання відбувався в кінці поточного, де, іноді, обговорювалося декілька варіантів і обирався один. ІМАТ приймало заявки на проведення АЗ, розглядаючи пропозиції та вислуховуючи думки вчених з їх приводу.

Цілком зрозумілим є те, що I АЗ відбувся у Москві, хоча обговорювались два варіанти – Москви та Новгорода. На заключному засіданні з'їзду було вирішено провести наступний у Петербурзі в 1871 р. у зв'язку з ювілейною датою – 25-річчям від дня заснування Імператорського Російського археологічного товариства. Це єдиний випадок, коли була порушена періодичність в проведенні АЗ кожні 3 роки. Крім другого, «ювілейним» став VIII з'їзд в Москві у 1890 р., присвячений 25-річчю заснування ІМАТ (ювілей припадав

на 1889 рік, оскільки дата заснування – 1864 р., АЗ відбувся у січні 1890 р.)

Вивчення історії з'їздів дозволяє зробити висновок про те, що на початковому етапі їх діяльності обговорювалася загальна географія з'їздів, у цілому, без визначення чіткого плану. Імовірно, існувала необхідність провести «пробні» АЗ у «рідних» для організаторів містах та забезпечених необхідними ресурсами. Такими стали «столичні» з'їзди, де вироблялася практична частина і які вселили, певним чином, оптимізм з приводу майбутнього у скликанні таких зібрань.

Певною мірою III АЗ в Києві став частиною початкової програми в проведенні з'їздів, оскільки тут було прийнято багато важливих нововведень для наступних з'їздів. О. С. Уваров, завершуючи його роботу, наголосив: «Самый ход наших занятий показал, что вопрос о пользе археологических съездов окончательно решён в их пользу во мнении образованного нашего общества...» [19, с. LXXIII].

Вибір на користь Києва був у першу чергу вибором О. С. Уварова та ІМАТ. Разом з тим, ініціатор скликання АЗ, у період свого головування Товариством, прагнув зберегти демократизм і в процесі обрання місця для чергового АЗ, що було основою діяльності ІМАТ у цілому – відкритого, доступного широкому загалу «любителів старовини». Тому, коли на завершальному засіданні Петербурзького АЗ було озвучено рішення про проведення наступного зібрання археологів у Києві та пропозицію І. І. Срезневського взяти Уварову на себе скликання і третього з'їзду, як і двох попередніх, він зауважив, «что подобное закрепощение известной идеи за одним лицом он считает положительно вредным для дела; он находит, что инициатива в этом случа должна исходить из Киева» [13, с.67]. Практика, започаткована Уваровим з II АЗ, передбачала узгодження рішень з'їзду з майбутніми організаторами на місцях, і, як правило, відмов не було, зважаючи на попередні домовленості та значний авторитет ІМАТ та його голови.

Вважаємо, що науковий інтерес став визначальним у виборі Києва, оскільки він був найбільш розробленим об'єктом досліджень в контексті слов'янської історії, «слов'яно-руської» в розумінні сучасників, що визначило один з головних наукових напрямків АЗ. Зусиллями Уварова з'їзд став міжнародним форумом: у ньому взяли участь видатні зарубіжні вчені (наприклад, Р. Вірхов), а от на

місцевому рівні успіх забезпечили, безумовно, київські вчені, про що сказав голова ІМАТ на завершальному засіданні [19, LXXII].

Наступні АЗ в Казані у 1877 р., в Тифлісі у 1881 р., стали єдиними, які проводилися «восточнее меридиана Москвы». Складність у проведенні цих зібрань полягала у значній віддаленості від наукових столичних осередків. Разом з тим, в Казані з 1804 р. діяв Імператорський університет, де на час проведення АЗ з'явилося кілька значних постатей, на які покладався О. С. Уваров в діяльності місцевого Попереднього комітету - П. Д. Шестаков, С. М. Шпілевський, Д. О. Корсаков, І. О. Износков та інші вчені університету, які активно запрошували провести АЗ в Казані і забезпечили результативну підготовку [20, с.117].

Проведення АЗ у Тифлісі відбулось на запрошення великого князя Михаїла Миколайовича, «августейшого наместника Кавказа», який був готовий надати для підготовки 15 тисяч рублів – такого бюджету не матиме жоден з наступних АЗ [20, с.117-118]. Ця пропозиція пролунала у той час, коли ще тривала російсько-турецька війна 1877–1878 рр., а великий князь був головнокомандувачем Кавказької кампанії. Певним чином, проведення АЗ на Кавказі мало політичний підтекст, зважаючи на активне покровительство вищої влади, яка прагнула продемонструвати свою присутність у регіоні після масштабної та важкої війни.

Тифліський з'їзд у 1881 р. мав на меті дослідження старожитностей Кавказу, у цілому маловивченого регіону. До цього, після входження Грузії до складу Росії у 1801 р., вивченням місцевої історії вже займалися кілька осередків, та масштаб їх діяльності був не значний. 1 березня 1881 р., в рік проведення з'їзду, помер в результаті замаху Олександр II, тому організатори думали навіть відкласти з'їзд, але великий князь наполіг на продовженні робіт, надавши свій тифліський палац та додаткову підтримку [20, с.126]. Це дозволило провести значні попередні дослідження, презентовані у доповідях учасників. З'їзд став одним з найчисленніших за кількістю учасників (понад 500 осіб) і мав велике значення у подальших розвідках П. С. Уварової та ІМАТ [1].

На останньому засіданні цього з'їзду було повідомлено про телеграму від попечителя Одеського навчального округу, що була відповіддю на зроблену з'їздом пропозицію раді Новоросійського університету, прийняти на себе влаштування шостого з'їзду в Одесі

у 1884 р.: «Совет почёл за честь принять на себя устройство съезда» [16, с. ХСV]. На цю обставину варто звернути увагу, оскільки майже усі дослідники історії АЗ говорять про те, що ініціатива про проведення VI з'їзду належить Новоросійському університету, натомість, у цьому випадку працювала практика оформлення згоди як ініціативи, про що йшлося вище. Багато в чому вибір Одеси був даниною інтересам О. С. Уварова, праці якого у царині історії починалися з класичної археології та дослідження Причорномор'я [5]. Крім того, місто, як відзначила у спогадах Уварова, мало університетську спільноту, яка була здатна взяти на себе основну підготовку, що не вимагало постійних поїздок Уварова і його безпосередньої участі, зважаючи на поганий стан здоров'я [20, с. 128].

Це був останній з'їзд, на якому був присутній вже дуже хворий їх засновник. Помер Уваров у грудні 1884 р. що, безумовно, позначилося на настроях членів ІМАТ, насамперед Уварової, та зумовило зміну місця проведення чергового АЗ з Харкова на Ярославль у 1887 р. Небезпека не впоратися з політичними проблемами була не на користь Харкова, про що написала у своєму дослідженні І. М. Скирда, розкриваючи історію обрання Харкова для проведення з'їзду [10, с. 46-47]. Крім того, це був перший з'їзд, який Прасковія Сергіївна мала підготувати і провести без чоловіка, незмінною соратницею і помічницею якого була. Вона прийняла на себе відповідальність у збереженні ІМАТ і його ініціатив, а також піклування про шістьох дітей і значні маєтності родини. Рішення провести з'їзд в Ярославлі було прийнято в 1885 році, коли члени ІМАТ обрали П. С. Уварову головою. За її спогадами, вибір цього міста, крім наявності важливих пам'яток для дослідження та місцевого наукового осередку (Демідовського ліцея, що прирівнювався до університету), пояснювався близькістю до Москви, що полегшувало підготовчу роботу та проведення з'їзду [20, с. 132].

Наступні після Московського з'їзди мають певну спільність: АЗ у Вільні і Ризі були покликані досліджувати давнину «Північно-Західного краю», АЗ в Україні - з XI до XIV - присвячені історії «Південно-Західної Русі», отримали виразне українське звучання завдяки національному питанню, XV та XVI з'їзди також були об'єднані територіально. Разом з тим, ці «комплексні» АЗ стали етапами в історії з'їздів.

Політичний чинник можна вважати домінуючим в обранні місця проведення IX, X та XI АЗ. П.С. Уварова у своїх спогадах відзначає,

що пропозиція скликати з'їзди відповідно у Вільні, Ризі та Варшаві належала Олександровичу III та була озвучена великим князем Сергієм Олександровичем. Та ідея провести тут з'їзд, оприлюднена наприкінці VIII АЗ, пролунала раніше. Так, обговорюючи місце проведення IX АЗ, Уварова ще у жовтні 1888 р., у переддень підготовки «ювілейного» Московського з'їзду, у листі до В. Б. Антоновича писала, що хоче провести з'їзд у 1893 р. «где-нибудь на западной окраине». Та відзначає: «...Если предложит Киев, то против будут на том основании, что третий съезд собирался там, в Дерпте и Вильне не хотят, боясь польской агитации..., нельзя было бы собрать съезд где-нибудь во Владимире-Волынском или другом подобном ему городе? ...» [8]. Через рік, відповідаючи на нагадування В. Б. Антоновича про бажання великого князя провести з'їзд у Вільні, говорить із сумнівами: «... в Вильне можно рассчитывать на соучастие и помощь и не бояться польских выходок?» [7]. Можливо графиня обговорювала цю думку с Сергієм Олександровичем, можливо Олександром III, який був почесним головою з'їздів, і з яким вона мала можливість зустрічатись, тому його пропозиція не виглядає несподіваною у 1890 р. Ідея царя, озвучена на урочистій вечері Московського з'їзду, була прийнята Уваровою однозначно: «воля его величества для нас всегда закон» [20, с.158], хоча раніше і висловлювала побоювання з цього приводу. Матеріали АЗ та спогади очільниці ІМАТ свідчать про єдність її поглядів з русифікаторськими прагненнями царської влади, яка, разом з тим, виявляла прихильність до діяльності Товариства.

Проведення АЗ на межі століть співпало із загостренням національного питання в імперії, що відбилосся на їх діяльності, зважаючи на широке коло учасників з регіонів, імперської «провінції», яка намагалась використати зібрання для презентації не тільки наукових здобутків, а й суспільно-політичних поглядів. Під час підготовки та проведення Віленського і Ризького АЗ, польське та німецьке питання внесли певну напругу. Тому після смерті почесного голови усіх з'їздів у 1894 р., з'їзд у Варшаві виявився не таким бажаним [20, с. 174]. Вже на завершення Віленського АЗ відбулася спроба змінити Ригу. Рада з'їзду прийняла рішення провести X АЗ у Луцьку, присвятивши його вивченню пам'яток Волині, Холмської Русі та півдня Гродненської губернії. Була вже отримана згода місцевої влади [15, с. 119]. Але великий князь як почесний голова наполіг на проведенні з'їзду у Ризі [15, с.120].

XI АЗ, який за рішенням попереднього відбувся у Києві, відкривав низку українських з'їздів, якщо говорити не тільки про місця проведення, а й їх зміст та участь українських сил. Для Уварової важливе значення для прийняття рішення на користь Києва відіграли відносини з місцевими вченими, насамперед з В. Б. Антоновичем, другом родини Уварових. Його можна вважати ключовою постаттю у роботі Київського підготовчого комітету, проведенні АЗ та наступній, не менш важливій роботі із збирання матеріалів для підготовки для друку «Трудов» з'їзду. Як пише Уварова у спогадах, з'їзд «усердно пригласался как Киевским университетом, так и всеми любителями и собирателями Малороссии, богатой большими поместьями, просвещённой аристократией и богатыми сахарозаводчиками, собрания и коллекции которых могли ознакомить съезд с богатствами нашей Южной Руси» [20, с.175].

Конфлікт з приводу участі галицьких вчених у роботі XI АЗ не перешкодив рішенням організаторів про проведення наступних з'їздів у Харкові, Катеринославі та Чернігові, хоча у процесі підготовки це питання змушувало Уварову залагоджувати відносини з владою [2]. Проблема загострилася, безперечно, революційні події 1905–1907 рр., особливо навколо та під час XIII та XIV АЗ. Так, у 1905 р., за кілька днів до відкриття з'їзду у Катеринославі, навіть розглядався варіант його перенесення до Севастополя, у підсумку з'їзд довелося закрити достроково [4, с.135]. Очевидно, що будь-яка політизація АЗ була не сумісна з уявленнями голови Московського товариства про характер таких зібрань. Демонстрація українства на тлі революційних подій, «уродливых проявлений нашей действительности», за словами Уварової, створювала реальний ризик припинення роботи АЗ.

Зауважимо, що задум проведення АЗ у Катеринославі з'явився напередодні Харківського з'їзду, коли катеринославський губернатор Ф. Е. Келлер надіслав до ІМАТ листа із проханням провести з'їзд у місті [17, с.110]. На завершальному засіданні ради Харківського АЗ обговорювались два варіанти – Катеринодара, звідки надійшло запрошення від отамана козачого війська, та Катеринослава [14, с.389]. Попри більш активну діяльність катеринодарського осередку, перевага була надана Катеринославу: «... в особенности с целью остаться в районе исследований, предпринятых для Харьковского съезда, и таким образом продолжить начатые работы» [14,

с. 397]. Центральною постаттю з організації наукової частини Катеринославського АЗ можна вважати Д. І. Яворницького, на якого Уварова поклала відповідальність за згуртування місцевих дослідників.

XIV АЗ відбувся у Чернігові у 1908 р. і був останнім з'їздом, який проводився в Україні. На вибір цього міста для проведення майбутнього АЗ вплинули насамперед думки П. С. Уварової та Д. Я. Самоквасова, уродженця Чернігівщини, на кошти якого проводилась більша частина підготовчих робіт. Планувалося привернути увагу вчених до історії південно-західного краю Росії, приурочивши з'їзд до 1000-річчя міста Чернігова, здійснити величезний масштаб попередніх досліджень, та результати виявилися більш скромними.

Уварова відзначає, що про проведення АЗ в Чернігові клопотало місцеве дворянство на чолі з губернським предводителем М. Д. Долгоруковим. На зауваження про відсутність у Чернігові вищого навчального закладу, яке могло б взяти на себе підготовчі роботи, князь вказав на гарний підбір вчителів в чернігівських гімназіях, на стародавній храм міста, на готовність архієпископа та всього духовенства попрацювати для АЗ. Долгорукова підтримали професори Київського та Харківського університетів, які також обіцяли підтримку. Князь де дожив до початку АЗ, але виконуючи його заповіт, дружина надала кошти для публікації «Трудов» [20, с.183].

Та вже після створення Підготовчого комітету Чернігівського з'їзду, питання про місце проведення знову постало на порядок денний. На черговому засіданні Московського ПК у лютому 1906 р. обговорювався лист Н. П. Кондакова – засновника російської візантиністики, та О. І. Соболевського, його колеги-візантиніста, славіста, відомого своїми лігвістичними дослідженнями, про зміну місця проведення XIV АЗ. Лист було адресовано особисто Уваровій і в ньому зазначалось: «Ввиду того, что Харьков и Екатеринослав, где были предыдущие съезды – новые города одного и того же региона, не имеющие никакого археологического материала, ввиду также того, что Чернигов, находящийся в том же районе, подобно Харькову и Екатеринославу, не представляет никакого интереса в археологическом отношении, мы позволяем себе покорнейше просить Вас...обратить внимание господ археологов на необходимость созвания нового съезда в городе, богатом в археологическом отношении и представляющем значительный интерес для учёных. Мы решаемся напомнить на первом месте о

Самарканде, к которому проложен теперь прямой железнодорожный путь, и на втором месте о Севастополе с Херсонесом...» [18, с.11]. Ймовірно, не усі сучасники розуміли ту мету, яку ставив Уваров, засновуючи ІМАТ та АЗ, – демократизувати дослідження як через розширення напрямків, так і залучення нових учасників, фахівців та аматорів, подолати елітарну замкненість вчених.

Місцем наступного АЗ у 1911 р. був обраний Новгород. Однією з важливих, на нашу думку, причин переїзду АЗ до більш «спокійного» регіону можливо вважати насичені політичними перипетіями та дискусіями з національних питань попередні українські з'їзди. Хоча революційні відлуння докотилися і сюди, коли П. С. Уваровій довелось скористатись допомогою поліції у придушенні заворушень у своєму маєтку та забезпечення охорони для себе [12]. Обрання Новгорода не виглядає дивним чи радикальним рішенням, зважаючи на пропозицію цього міста ще для проведення першого форуму.

У цілому головні чинники, які зумовлювали вибір того чи іншого місця проведення: особиста зацікавленість голів ІМАТ, ступінь вивченості регіону, наявність наукових сил (товариств, університетів, окремих осіб), здатних очолити підготовчу роботу на місцях, підтримка і можливості місцевої влади – міської, губернської, – активність земств, політична кон'юнктура, тісно перепліталися і мали різний ступінь впливу в окремих випадках. Так, саме слабка вивченість певного регіону саме і була підставою для внесення його до програми досліджень АЗ. Серед міст, де проводились АЗ, і які не мали університетів, – Тифліс, Вільна, Рига, Катеринослав, Чернігів, Новгород і запланований Псков. Та увага до цих міст та регіонів сприяла формуванню наукових осередків, сил, появі постатей, здатних розвивати дослідження. Це були об'єктивні організаційні труднощі, що розумілись ініціаторами АЗ, які, на нашу думку, не шукали легких шляхів. Значення АЗ у цьому випадку виявилось у подальшому, коли певні починання отримали розвиток, наприклад, колекції, зібрані до з'їздів, ставали основою нових музеїв, представлені відкриття пам'яток, як, наприклад, трипільські, – новими напрямками досліджень.

Відсутність університетського кола вчених чи потужного товариства із впливовими лідерами зумовлювала особливо вагоме значення особистих зв'язків голів ІМАТ. Родина О. С. та П. С. Уварових, яка належала до еліти імперії, мала підтримку на

найвищому владному рівні, що дозволяло вирішувати складні організаційні та фінансові питання, відкривати фактично будь-які двері, та, водночас, рахуватися з побажаннями високих покровителів.

З одного боку, Уваров, потім його дружина, брали на себе відповідальність за остаточне рішення, з іншого, – цьому рішенню передувало обговорення варіантів та розгляд можливостей для проведення АЗ. Вагомі та відомі постаті того часу з близького кола Уварових висловлювали свої думки, приймалися для розгляду заявки від міст, губерній, товариств. Зважаючи на те, що головні організаційні питання, зокрема, на рівні влади, вирішували саме голови ІМАТ, то цілком зрозуміло, що остаточне рішення було за ними.

Ідея засновника ІМАТ та АЗ, О. С. Уварова, про включення якнайширших регіонів для досліджень у межах діяльності АЗ, видається реалізованою, попри значні труднощі. Зауважимо, що історія обрання місця кожного з шістнадцяти з'їздів більш насичена та яскрава з огляду на різні ідеї, проекти та дискусії навколо них, що обумовлює перспективи подальшої розмови з цієї теми.

1. *Алиева А.И.* Кавказское отделение Императорского Московского археологического общества [Електронний ресурс] / А. И. Алиева // Известия Северо-Осетинского института гуманитарных и социальных исследований им. В.И. Абаева. 2016. Вып. 20 (59). С.71–81. – Режим доступа: <http://izvestia-soigsi.ru/tu/archive/-20-59-2016/424-alieva>
2. *Каковкина О. Н.* Украинский национальный вопрос на археологических съездах / О. М. Каковкина // Проблемы археологии Поднiпров'я: Міжвуз. зб. наук. праць. – Д., 1998. – С. 112-118.
3. *Каковкина О. М.* Археологічні з'їзди другої половини ХІХ – початку ХХ ст. в Україні: науковий та суспільно-політичний аспекти: Дис. ... канд. іст. наук / О. М. Каковкіна. – Д., 1998. – 216 с.
4. *Каковкина О. М.* Д. І. Яворницький та Катеринославський археологічний з'їзд у баченні П. С. Уварової / О. М. Каковкіна // Наддніпряньська Україна: історичні процеси, події, постаті: Зб. наук. пр. / Редкол.: С.І. Світленко (гол. ред.). – Д., 2007. – С.123-136.
5. *Каковкина О. М.* Причорномор'я у житті та науковій діяльності подружжя Уварових / О. М. Каковкіна // Наук. вісник Ізмаїльського держ. гуманітарного ун-ту. – Ізмаїл, 2010. – Вип. 28. – С. 3-7.

6. Лебедев Г. С. История отечественной археологии. 1700–1971 гг. / Г. С. Лебедев. – СПб.: Изд-во С.-Петербург. ун-та, 1992. – 464 с.
7. Лист П. С. Уваровой В. Б. Антоновичу від 22.10.1889 // Інститут рукопису Національної бібліотеки ім. В. І. Вернадського (далі – ІР НБУ). – Ф.ІІІ. Архів О. С. і П. С. Уварових. – Од. зб. 47247.
8. Лист П. С. Уваровой В. Б. Антоновичу від 30.10.1888 // ІР НБУ. – Ф.ІІІ. Архів О. С. і П. С. Уварових. – Од. зб. 47250.
9. Серых Д. В. Всероссийские археологические съезды как форма организации отечественной археологической науки во второй половине XIX – начале XX вв.: Дис. ... канд. ист. наук: 07.00.06 / Д. В. Серых. – Самара, 2005.; Серых Д. В. Всероссийские археологические съезды как форма организации отечественной археологической науки во второй половине XIX – начале XX вв. / Д. В. Серых. – Казань, 2017. – 188 с.
10. Скирда І. М. XII археологічний з'їзд: передумови, перебіг подій, історичне значення: Дис. ... канд. іст. наук / І. М. Скирда. – Х., 2016. – 272 с.
11. Смирнов А. С. Власть и организация археологической науки в Российской империи (очерки институциональной истории науки XIX – начала XX века) / А. С. Смирнов. – М.: ИА РАН, 2011. – 592 с.
12. Смирнов А. С. Дело о покушении на графиню Уварову / А. С. Смирнов // Российская археология. – 2009. – № 3. – С. 122-128.
13. Труды Второго археологического съезда в Санкт-Петербурге, 1871. Вып.2. – СПб.: Тип. Имп. Ак. Наук, 1881. – С.I-LII+1-67+1-202.
14. Труды Двенадцатого археологического съезда в Харькове, 1902: в 3 т. Т. 1 / под ред. Уваровой. – М.: Т-во тип. А. И. Мамонтова, 1905. – IV, 751 с.
15. Труды Девятого археологического съезда в Вильне, 1893. Т. 2 / Под ред. гр. Уваровой и С. С. Слуцкого. – М., 1897. – С. 1-328+1-126.
16. Труды Пятого археологического съезда в Тифлисе, 1881. Т.1 / Под ред. гр. Уваровой. – М.: Тип. А. И. Мамонтова и К°, 1887. – С. I-CLII+1-411.
17. Труды Тринадцатого археологического съезда в Екатеринославе, 1905. Т. II / Под ред. гр. Уваровой. – М.: Тип. Г. Лисснера и Д. Собко, 1908. – С. 1-533+1-273.
18. Труды Четырнадцатого Археологического Съезда в Чернигове, 1908. Т. III. / Под ред. гр. Уваровой. – М., 1911. – 1-469+1-136.
19. Труды Третьего археологического съезда в Киеве, 1874. Т. I / Под ред. А. С. Уварова. – М., 1878. – С.I-IV+I-LXXXV+1-352
20. Уварова П. С. Былое. Давно прошедшие счастливые дни / П. С. Уварова. – М.: Изд-во им. Сабашниковых, 2005. – 296 с.

Kakovkina O. Geography of All-Russian Archaeological Congresses (1869–1914): at the intersection of personal, scientific, political interests. *The article deals with issue of the archaeological congresses venues of the second half of XIX – early XX centuries, reasons of its election, influence of various factors on this choice – from personal to political. Decisive role in this process was played by the congresses` organizers, A. S. Uvarov and P. S. Uvarova, who sought to extend the study to different regions of the state. But the implementation of this idea depended not only on personal interests, scientific assignments, but also on organizational capabilities, political circumstances of the time.*

Key words: Archaeological Congresses, Uvarovs, Moscow Archaeological society, location, region.

Каковкина О. Н. География Всероссийских археологических съездов (1869–1914): на пересечении личных, научных, политических интересов. *В статье рассматривается вопрос о местах проведения археологических съездов второй половины XIX – начала XX вв.: причины их избрания, влияние разных факторов на этот выбор – от личных до политических. Определяющую роль в этом процессе играли организаторы съездов – А. С. и П. С. Уваровы, которые стремились охватить исследованиями различные регионы государства. Но реализации этой идеи зависела не только от их личной заинтересованности, научных задач, но и организационных возможностей, политических обстоятельств времени.*

Ключевые слова: Археологические съезды, Уваровы, Московское археологическое общество, место проведения, регион.